

JAROSŁAW PIEKUTIN, STANISŁAW PARZYCH

Gospodarstwo leśne w kontekście ekonomicznym – rys historyczny i stan obecny

Forestry in Economic Context – Historical Outline and Present State

ABSTRACT

Piekutin J. Parzych S. 2007. Gospodarstwo leśne w kontekście ekonomicznym – rys historyczny i stan obecny. Sylwan 4: 64-72.

Forest holding as an organized structure of forest utilization and regeneration started up in Europe in the 17th century. From that moment, so during around three centuries, a lot of changes took place in forest holding. The paper describes the main directions of them in economic aspect.

KEY WORDS

forest management financing, non-production function, differential pension.

ADDRESSES

Jarosław Piekutin – Katedra Urządzania Lasu, Geomatyki i Ekonomiki Leśnictwa; Wydział Leśny SGGW; ul. Nowoursynowska 159; 02-776 Warszawa; e-mail: Jaroslaw.Piekutin@wl.sggw.pl

Stanisław Parzych – Katedra Urządzania Lasu, Geomatyki i Ekonomiki Leśnictwa; Wydział Leśny SGGW; ul. Nowoursynowska 159; 02-776 Warszawa; e-mail: Stanislaw.Parzych@wl.sggw.pl

Od funkcji produkcji materialnej do ekonomicznej

Gospodarstwo leśne jako zorganizowana forma użytkowania i odnawiania lasu, powstało w Europie w XVII wieku, w czasach funkcjonowania ukształtowanej w Anglii doktryny zwanej merkantylizmem oraz jej niemieckiej odmiany nazywanej kameralistyką. Przyczyniła się do tego obawa o brak drewna, na które zapotrzebowanie zaczęło gwałtownie rosnąć w związku z rozwojem przemysłu, komunikacji i miast [Klocek, Rutkowski 1986]. Z tego względu pierwsze zasady prowadzenia gospodarki leśnej podporządkowane zostały funkcji produkcyjnej. Natomiast produktywność zasobów leśnych stanowiła podstawowe kryterium oceny efektywności gospodarki leśnej. Do najbardziej znanych zasad ukształtowanych w owym okresie i wciąż aktualnych w wielu krajach należy sformułowana przez Carlowitza w 1713 r., zasada trwałości lasu i jego użytkowania [Klocek 1995].

Istotne zmiany dotyczące celu produkcji leśnej nastąpiły z początkiem XIX w., kiedy to miejsce kameralistyki w leśnictwie zaczęła zajmować liberalna ekonomia Smitha, propagująca swobodę gospodarczą, której wyznacznikami były: prywatna własność, wolność zawierania umów oraz wolna konkurencja. W tym też czasie materialna funkcja produkcji została zdominowana przez funkcję ekonomiczną. W miejsce zasady trwałego pozyskania drewna pojawiła się, zgodna z duchem prywatnej przedsiębiorczości, chęć zapewnienia maksymalnego dochodu (renty) od kapitału zainwestowanego w gospodarstwo leśne [Klocek 2001]. Wynikało to z uznania gruntu, a później także drzewostanu, za podstawowy kapitał gospodarstwa leśnego, a dochodów – za odsetki (rentę) od wymienionego kapitału i znalazło wyraz w idei głoszonej przez Pfeila, iż „...zadaniem leśników jest otrzymanie z lasu możliwie dużego dochodu pieniężnego, a nie największej masy drewna”. Ten nowy kierunek myśli ekonomiczno-leśnej

znalazł pełne odzwierciedlenie w powstałej w XIX w. statyce leśnej, określanej jako rachunek rentowności gospodarowania w leśnictwie [Klocek, Rutkowski 1986].

Podporządkowanie przez ekonomię liberalną działalności gospodarczej jednemu celowi – dochodowi pieniężnemu, zmuszało właścicieli lasu do poszukiwania metod gospodarki leśnej zwiększających jej rentowność. Na przykład w Niemczech w ciągu XIX w. przebudowano 2/3 powierzchni drzewostanów liściastych na bardziej dochodowe iglaste [Huss 1990]. To m.in. dzięki tym działaniom w lasach państwowych Wirtembergii w okresie od 1815 r. do I wojny światowej pozyskanie zwiększyło się z 2,5 do 6-7 m³ na 1 ha lasu, a dochód czysty w 1913 r. w stosunku do 1853 r. wzrósł o 229% [Ott 1996]. Stosowane metody gospodarki leśnej nie spowodowały jednak radykalnego wzrostu rentowności kapitału zaangażowanego w gospodarstwie leśnym, co odzwierciedlała niska leśna stopa procentowa, rzadko przekraczająca 3%.

Wzrost znaczenia nieprodukcyjnych funkcji lasu

Doktryna liberalnej maksymalizacji zysku już od połowy XIX w. spotkała się z ostrą krytyką i zaczęła ulegać pewnym ograniczeniom. Zachodzące przemiany gospodarcze wsparł swoim autorytetem angielski ekonomista Mill, który w „Zasadach ekonomii politycznej” [1848], w imię wyższego celu społecznego, wyraził potrzebę odstąpienia od liberalnych zasad: pełnej gospodarczej wolności jednostki, prywatnej własności i nieingerencji państwa w stosunki ekonomiczne. Oznaczało to uzasadnienie potrzeby wkraczania przez administrację państwową, poza przypisanie jej wojsko, policję i sądy, także w sferę działalności gospodarczej, podyktowane potrzebą realizacji dóbr publicznych w interesie ogółu [Izdebski 1997]. Takie podejście miało także swój wyraz w gospodarstwie leśnym. Z czasem wielu leśników zaczęło dostrzegać negatywne skutki podporządkowania gospodarstwa leśnego regułom gry rynkowej oraz nieograniczonego prawa właściciela do dysponowania swoją własnością. Krytyka ówczesnych metod gospodarki leśnej dała podstawy do sformułowania pod koniec XIX w. przez Gayera idei „z powrotem do natury” [Huss 1990].

Ze względu na wzrost znaczenia nieprodukcyjnych funkcji lasu, wiele państw zaczęło wprowadzać rozwiązania prawne mające sprzyjać tworzeniu lasów ochronnych. Wystarczy wymienić m.in. austriacką Ustawę lasową z 1852 r., która nie tylko określała potrzebę odmiennego zagospodarowania lasu z uwagi na gospodarkę wodną, lecz zarazem przewidywała wypłacenie właścicielowi lasu rekompensaty za powstałe z tego tytułu zmniejszenie dochodu [Klocek 1998]. Z kolei w Szwajcarii w 1871 r. zostały wprowadzone pierwsze akty prawne regulujące pomoc finansową państwa w zakresie gospodarki w lasach ochronnych. Regulowały one wspomaganie finansowe zabudowy potoków górskich oraz zalesiania w rejonach wysokogórskich [Tutka 1996].

Przełom XIX i XX w. przyniósł niespotykany wcześniej wzrost zainteresowania dobrami publicznymi i tym samym sprzyjał procesom realizacji nieprodukcyjnych funkcji lasu. Działo się tak za sprawą rodzącego się wtedy nowego nurtu ekonomii neoliberalnej, nazwanego ekonomią dobrobytu. Zdecydowane nasilenie żądań w kwestii wielofunkcyjności lasu nastąpiło jednak dopiero w latach trzydziestych XX w., kiedy to zostało sformułowane pojęcie socjalno-ekonomicznej dojrzałości rębnej, będącej wyrazem preferowania przez społeczeństwo wszystkich użyteczności lasu [Klocek za Speidlem 2001].

Problemy finansowe gospodarstwa leśnego

Rosnąca presja na realizację pozaprodukcyjnych funkcji lasu, spełniających wręcz klasyczne wymagania dóbr publicznych, a także stały wzrost kosztów produkcji leśnej, w tym zwłaszcza

rosnących wynagrodzeń osób zatrudnionych w leśnictwie, doprowadziły do znacznych kłopotów finansowych gospodarki leśnej [Kłoczek 2002]. Świadczą o tym liczne dane zaczerpnięte ze współczesnej historii gospodarstwa leśnego niektórych krajów europejskich. Na przykład w Niemczech już pod koniec lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku zapoczątkowany wzrost płac wynosił przez następne dwadzieścia lat 7% rocznie, co spowodowało, że udział kosztów osobowych w kosztach ogółem gospodarstwa leśnego osiągnął pod koniec lat sześćdziesiątych 50-70% [Kłoczek za Speidlem 2000]. Tendencja ta doprowadziła w latach 1953-1986 aż do 21-krotnego wzrostu kosztów osobowych w lasach państwowych Badenii-Wirtembergii, przy czym liczba roboczogodzin przypadających na jeden hektar lasu zmniejszyła się tylko 5 razy (z 60 do 12). Miało to z pewnością znaczący wpływ na wzrost kosztów produkcji leśnej aż o 235%. Równocześnie w wymienionym kraju związkowym, dynamika kształtowania się realnych cen drewna, po uwzględnieniu inflacji, wykazywała tendencję spadkową [Ott 1987]. W rezultacie, w związku ze spadkiem cen drewna i wzrostem kosztów produkcji, o ile w 1955 r. cena 1 m³ surowca drzewnego świerkowego wystarczała na opłacenie ponad 40 godzin pracy robotnika leśnego, o tyle obecnie wystarcza na opłacenie tylko dwóch godzin pracy [Borchers 1996]. Zaisniała sytuacja znalazła także swoje odzwierciedlenie w wypracowanym czystym dochodzie, który w 1953 r. wynosił 127 DM/ha, a w 1986 r. już tylko 13,6 DM/ha [Ott 1987].

W podobnej sytuacji znalazło się całe państwowe gospodarstwo leśne w Niemczech, gdzie podstawową przyczynę problemów ekonomicznych stanowił także niewielki, w porównaniu z kosztami produkcji leśnej, wzrost cen drewna. W ciągu drugiej połowy ubiegłego wieku ceny te wzrosły tylko o 50% [Ott 1987]. W połowie lat dziewięćdziesiątych przeciętny przychód ze sprzedaży drewna wynosił od 110 do 120 DM/m³, przy czym ceny drewna dłużycowego stanowiły tylko 85% cen z 1985 r., a ceny drewna przemysłowego – nieco ponad 63% [Morat 1997]. Było to m.in. skutkiem wejścia gospodarki niemieckiej pod wpływem totalnie liberalnego handlu i światowego rynku drewna. To właśnie z tego powodu w Niemczech, a także w innych krajach, pojawiło się zjawisko „rozwierania się nożyc”: koszty produkcji – ceny drewna, prowadzące do deficytu finansowego gospodarki leśnej [Kłoczek 2003 a], który w 1995 r. w lasach państwowych wahał się w granicach od 52 do 386 DM/ha [MORAT 1997]. Z kolei w 1998 r. deficyt wyniósł: w starych (zachodnich) landach średnio 22 DM/ha, natomiast w nowych (wschodnich) aż 401 DM/ha, w całym kraju zaś średnio – 153 DM/ha. Na tak znaczny poziom deficytu poważny wpływ wywarły, oprócz niskich cen drewna, wysokie koszty produkcji leśnej, które przy pozyskaniu wynoszącym 5,6 m³/ha, osiągnęły wartość 731 DM/ha, z czego aż 69% stanowiły koszty osobowe [Ripken 2000].

Podobne tendencje miały miejsce w gospodarce leśnej Austrii, gdzie na początku lat sześćdziesiątych dochód ze sprzedaży 1 m³ drewna wystarczał na opłacenie 13 godzin pracy robotnika, natomiast w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku już tylko 2,5 godziny. Warto dodać, że w tym samym okresie pokrycie rocznych kosztów wynagrodzenia leśniczego wymagało sprzedaży odpowiednio 150 oraz 1000 m³ drewna [Duffner 1993]. W ostatnim dziesięcioleciu roczna stawka wynagrodzenia robotników leśnych rosła o 6,4%, gdy tymczasem przeciętna cena drewna tartaczno-swierkowego i jodłowego tylko o 1,7%. Taka sytuacja przyczyniła się do zmniejszenia zatrudnienia, którego stan w Austrii w ostatnich latach XX w. odniesiony do poziomu z roku 1974 wyniósł: robotnicy leśni 42%, pozostały personel 75% [Lackner 1997a].

Współczesne gospodarstwo leśne – samodzielny byt ekonomiczny, czy ekologiczacja gospodarki leśnej

Przedstawione tutaj zmiany idące w kierunku stagnacji lub spadku cen drewna, wzrostu

kosztów produkcji, a także rosnącej presji na pozaprodukcyjne funkcje lasu, wyznaczają kierunki wprowadzanych reform, przez co znacząco wpływają na kształt współczesnego gospodarstwa leśnego. Obecnie w leśnictwie europejskim można zauważyć ścieranie się dwóch tendencji. Jedną z nich jest wynikiem przenikania do wszystkich sfer działalności gospodarczej nurtu ekonomii neoliberalnej, dążącej do upowszechnienia w leśnictwie zasad gospodarki rynkowej i zapewnienia mu samodzielnego bytu ekonomicznego. Drugą zaś dotyczy konieczności szerszego wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju, czy ekologizacji gospodarki leśnej zmierzającej do zapewnienia realizacji, mających dla społeczeństwa coraz większe znaczenie, publicznych świadczeń lasu w postaci wszystkich jego funkcji pozaprodukcyjnych. Obie te tendencje, traktowane niekiedy jako kamienie węgielne współczesnego gospodarstwa leśnego, wywierają mniejszy lub większy wpływ na jego organizację i zasady funkcjonowania w państwach europejskich [Klocek 1999]. Wyraża się to przede wszystkim w postaci przyjmowanych form organizacyjno-prawnych gospodarstwa leśnego, które mogą mieć charakter prywatnoprawny – nastawiony na realizację celów prywatnych (zaspokojenie potrzeb właściciela), bądź też publicznoprawny – realizujący cele publiczne (zaspokojenie potrzeb ogółu). Zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku można spotkać się w Europie z wieloma różnymi rozwiązaniami form organizacyjno-prawnych gospodarstwa leśnego. Do grupy form organizacyjno-prawnych prawa prywatnego należą m.in.: spółdzielnie, fundacje, przedsiębiorstwa jednoosobowe, spółki kapitałowe (spółka akcyjna, spółka z o.o.). Z kolei grupa form organizacyjno-prawnych prawa publicznego jest reprezentowana przez: jednostki budżetowe, zakłady budżetowe, fundacje prawa publicznego, wspólnoty prawa publicznego i inne [Klocek 2003b]. Wybór określonej formy organizacyjno-prawnej gospodarstwa leśnego, oprócz podstawowego celu działalności, przesądza także o jego systemie finansowym, a tym samym decyduje o mechanizmach finansowania działalności gospodarczej.

Istotnym czynnikiem mającym wpływ na obraz współczesnego gospodarstwa leśnego jest ciągły wzrost zapotrzebowania na alternatywne sposoby użytkowania lasu, prowadzący do stopniowej ewolucji gospodarstwa jednofunkcyjnego do wielofunkcyjnego [Klocek, Płotkowski 1997]. Konsekwencją tych przemian jest weryfikacja celów gospodarki leśnej, która pociąga za sobą poszerzenie zakresu zadań, przy pozostającym praktycznie bez zmian źródle ich finansowania z dochodów ze sprzedaży drewna. W rezultacie już od kilku dziesięcioleci gospodarka leśna niektórych krajów znalazła się na „czerwonej liście ekonomicznej”, oznaczającej ujemną rentowność [Klocek 2003a]. Sytuacja ta zmusza do większych lub mniejszych reform ekonomiczno-funkcjonalnych gospodarki leśnej. Obecnie dotyczy to bez mała wszystkich krajów europejskich.

Jednym z podstawowych kierunków proponowanych reform jest podporządkowanie pozaprodukcyjnych funkcji lasu wymaganiom rynku [Krott 1998], a więc ich komercjalizacja na wzór użyteczności materialnych gospodarki leśnej. W chwili obecnej bowiem, charakter pieniędzy, a więc komercyjny, posiadają tylko użyteczności materialne. Tylko one mają swój rynek, na którym podlegają sprzedaży i zamianie na środki pieniężne, stanowiące podstawę dalszej egzystencji i rozwoju gospodarstwa leśnego. Z pozostałych natomiast użyteczności otoczenie gospodarstwa leśnego, ludność i różne sektory gospodarki narodowej korzystają praktycznie bezpłatnie, przy czym koszty utrzymania tych użyteczności ponosi oczywiście gospodarstwo leśne [Zaleski 2002]. Rodzi to pilną potrzebę określenia pieniężnej wartości poszczególnych rodzajów dóbr niematerialnych dostarczanych społeczeństwu przez gospodarstwo leśne. Takiej wyceny dokonano między innymi w Szwajcarii, gdzie według szacunków, wartość wszystkich świadczeń lasu wynosi około 9 mld CHF rocznie, z czego na funkcję ochronną przypada 44%, funkcję ekologiczną 31%, funkcję wypoczynkową 20% i tylko 5% na produkcję drewna

[Kissling-Näf 1999]. Jednakże w chwili obecnej udział przychodów z pozostałych, poza produkcją drewna, źródeł wynosi około 25% i według wykonanych symulacji powinien wzrosnąć w 2010 r. do 40% [Lackner 1997b], aczkolwiek już w 1991 r., wprawdzie jednorazowo, udało się ten próg osiągnąć [Schmithüsen, Schmithäuser 1998]. Przytoczone liczby wskazują, że z jednej strony gospodarka leśna wnosi coraz większy wkład świadczeń na rzecz otoczenia, a z drugiej zaś jej podstawowym źródłem dochodów jest nadal produkcja materialna – drewno i użytki uboczne. Nic przeto dziwnego, że w literaturze przedmiotu pojawia się coraz więcej propozycji zmierzających do urynkowania funkcji nieprodukcyjnych, a tym samym do zapewnienia gospodarce leśnej samodzielnego bytu ekonomicznego.

Przyrodniczo-ekonomiczne warunki produkcji leśnej jako czynnik różnicujący dochodowość gospodarstw leśnych

Analizując przyczyny deficytu całego gospodarstwa leśnego, uwadze nie może ująć fakt, że niektóre jednostki wchodzące w jego skład są dochodowe, inne zaś plasują się od lat w obszarze deficytu. Na taki stan rzeczy, oprócz wymienionych i scharakteryzowanych już czynników, w mniejszym lub większym stopniu związanych z rynkiem, znaczący wpływ wywiera zróżnicowanie przyrodniczo-ekonomicznych warunków produkcji. Chodzi tutaj w głównej mierze o: układ klas bonitacji siedlisk, strukturę wiekową i gatunkową zapasu produkcyjnego, długość cyklu produkcyjnego, wielkość i rozmieszczenie kompleksów leśnych oraz ukształtowanie terenu [Marszałek 1987]. Wymienione czynniki w znacznym stopniu powodują, że nie wszystkie jednostki wchodzące w skład gospodarstwa leśnego danego kraju mogą być niezależne ekonomicznie. Oznacza to, że jednostki gospodarujące w korzystnych warunkach osiągają dodatkowe efekty ekonomiczne. Z kolei jednostki, które gospodarują w znacznie gorszych warunkach, są tych efektów pozbawione. Tego rodzaju zjawisko nosi nazwę renty różniczkowej [Blaug 1994].

U podstaw takiego zróżnicowania efektów ekonomicznych w gospodarstwie leśnym leży zasada odnoszenia rachunku kosztów własnych tylko do jednorocznych okresów obrachunkowych. Dotyczy to zwłaszcza prac z zakresu zagospodarowania lasu (produkcji na pniu), których koszty poniesione w danym roku obrachunkowym przynoszą efekty dopiero po wielu latach, stąd dzisiejsze efekty zagospodarowania lasu w postaci drzewostanów rębnych są wynikiem zabiegów gospodarczych podjętych przed kilkudziesięciu laty. Teoretycznie prawidłowe rozwiązanie tego problemu – rozliczenie kosztów zagospodarowania lasu w ciągu całego cyklu produkcyjnego – jest oczywiście praktycznie nie do przyjęcia [Cielecki, Gregorowicz 1958]. W związku z tym nie występuje bezpośredni związek przyczynowo-skutkowy między kosztami poniesionymi na zagospodarowanie lasu a wartością pozyskanego drewna (efektu) w ciągu rocznego okresu obrachunkowego [Klocek, Jarosz 1990]. W rezultacie taka sytuacja na ogół prowadzi do powstawania w gospodarujących jednostkach znacznych dysproporcji między ponoszonymi nakładami na produkcję leśną a wartością realizacji pozyskanego drewna [Buraczewski, Fałdowski 1999]. Stąd też występują gospodarstwa leśne o niewspółmiernie większym pozyskaniu i mniejszym rozmiarze prac z zakresu zagospodarowania lasu, co stwarza im znacznie korzystniejsze warunki działalności w stosunku do gospodarstw znajdujących się w sytuacji odwrotnej. Ponieważ jednak zróżnicowanie efektów działalności jest w głównej mierze rezultatem oddziaływania czynników obiektywnych, dlatego niezmiernie ważnym problemem jest zapewnienie środków finansowych i tym gospodarstwom leśnym, które z uwagi na położenie i warunki przyrodnicze tych dodatkowych efektów nie osiągają. Można to osiągnąć przez odpowiednie wyrównywanie możliwości finansowych gospodarstw leśnych działających w zróżnicowanych warunkach przyrodniczo-ekonomicznych [Gregorowicz 1971].

W związku z tym właściwy podział dodatkowych efektów ekonomicznych (renty różniczkowej), będących wynikiem uwarunkowań przyrodniczych, jest jednym z podstawowych zagadnień ekonomicznych, mogących zapewnić samofinansowanie oraz osiąganie dodatnich wyników działalności gospodarstwa leśnego [Petrasova, Gecovič 1995]. Ma to szczególne znaczenie zwłaszcza wtedy, gdy niektóre gospodarstwa leśne są „obciążone” dodatkowymi nakładami na realizację funkcji pozaprodukcyjnych.

Sposoby wyrównywania różnic finansowych w gospodarstwie leśnym

W praktyce gospodarstwa leśnego wyrównywanie sytuacji finansowej może odbywać się dwoma sposobami, po pierwsze – za pośrednictwem budżetu państwa, jak np. w Szwajcarii, czy Niemczech, oraz po drugie – w ramach wewnętrznych rozliczeń między jednostkami organizacyjnymi (zakładami) przedsiębiorstwa, koncernu i innych skoncentrowanych organizacji gospodarczych. To drugie rozwiązanie ma również miejsce w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe (PGL LP). Każdy z wymienionych sposobów ma pewne zalety i wady.

Pierwszy z nich charakteryzuje się znaczącym udziałem budżetu państwa w redystrybucji środków finansowych. Tym samym jest on zbiurokratyzowany, działa z opóźnieniem i wymaga ponoszenia dodatkowych kosztów, choćby z tytułu rozliczeń, a także jest wrażliwy na wpływy różnych grup nacisku [Fajferek 1999]. Ma mu przeciwdziałać głoszona i akceptowana w polityce UE zasada deregulacji sprowadzająca się do idei: „im mniej udziału państwa, tym lepiej” [Kłoczek 2000]. Poza tym, negatywny odbiór społeczny dotowania przez państwo jednostek gospodarczych sprzyja opiniom typu: „nie ma przyszłości egzystowanie leśnictwa na garnuszku podatników, podobnie jak to się dzieje z rolnictwem” [Duffner 1994]. Stąd też, teoretycznie rzecz biorąc, w warunkach gospodarki rynkowej działalność państwa nie powinna polegać na bezpośrednim ingerowaniu w sprawy gospodarcze, ale na wspieraniu mechanizmu rynkowego [Sochacka-Krysiak 1997]. Jednakże w praktyce fakt występowania szeregu luk i słabości mechanizmu rynkowego, a także konfliktów interesów indywidualnych podmiotów gospodarczych z celami ogólnospołecznymi, zobowiązuje państwo do uczestniczenia w polityce gospodarczej tych sektorów, w których mechanizm rynkowy zawodzi [Bar 1994, Fajferek 1999]. W związku z tym stosowanie finansowej pomocy państwa jest w pewnym zakresie dopuszczalne, chociaż zawsze jest traktowane jako uzasadniony wyjątek, podlegający monitorowaniu i kontroli [Kosikowski 2002]. Do takich wyjątków należy prowadzenie przez jednostki gospodarcze działalności o dużym znaczeniu publicznym, nie gwarantującym zwrotu poniesionych nakładów [Szyszko 2000], co ma obecnie miejsce w gospodarstwie leśnym. Zostało to podkreślone w 1991 r. na Światowym Kongresie Leśnym w Paryżu, gdzie stwierdzono m.in., że: „...dotacje na rzecz gospodarki leśnej z tytułu jej wielofunkcyjnego charakteru są niezbędne...” [Smykała 1992]. Pomimo więc pojawiających się głosów krytyki dotyczącej finansowej pomocy państwa, istnieje także poparcie najwyższych międzynarodowych społeczności leśnych w staraniach o dotowanie leśnictwa przez państwo. O tym, jak ważna jest pomoc finansowa państwa udzielana gospodarstwu leśnemu, może świadczyć przykład słowackich lasów państwowych. Ich wynik finansowy bez uwzględnienia dotacji wynosił w 1990 r. (–) 831 mln Sk, w 1995 r. (–) 303 mln Sk, a w 1998 r. (–) 237 mln Sk. Jednak z uwagi na trudną sytuację gospodarczą kraju, w ostatnim dziesięcioleciu dotowanie gospodarstwa leśnego drastycznie spadało i w 1999 r., zbliżyło się do zera. W rezultacie wzrosło wewnętrzne zadłużenie, gwałtownie obniżyły się inwestycje i remonty oraz zaniechano pielęgnacji upraw [Metenko 1999].

Drugie z kolei rozwiązanie problemu wyrównywania sytuacji finansowej odbywa się poza budżetem państwa, w ramach wewnętrznych rozliczeń między jednostkami organizacyjnymi wchodzącymi w skład skoncentrowanych organizacji gospodarczych. Tego rodzaju rozwiązanie umożliwiające, bez udziału budżetu państwa, przepływ środków finansowych z jednostek dochodowych do deficytowych, jest wprowadzone na mocy prawa w PGL LP. Przepływ ten odbywa się za pośrednictwem tzw. funduszu leśnego¹. Jednakże pomimo znaczącej roli funduszu leśnego, zarówno z punktu widzenia zachowania trwałości lasu, jak też utrzymania samodzielności finansowej, jego funkcjonowanie rodzi wiele zastrzeżeń z punktu widzenia twardych reguł gospodarki rynkowej, zmuszających jednostki organizacyjne PGL LP do ciągłej poprawy efektywności gospodarowania.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że podporządkowanie funkcji pozaprodukcyjnych regułom wolnego rynku miałyby znaczący wpływ na poprawę kondycji finansowej gospodarstw leśnych. Jednakże praktyczne urzeczywistnienie propozycji dotyczących urynkowienia funkcji nieprodukcyjnych wymaga przełamania jeszcze wielu barier, w tym zwłaszcza z zakresu polityki gospodarczej. Brak stosownych rozwiązań metodycznych i praktycznych w tym zakresie, a także dalsze rozwieranie się nożyc: koszty produkcji – ceny drewna, będą z pewnością pogłębiały deficyt finansowy gospodarki leśnej zwłaszcza w krajach, w których gospodarka leśna jeszcze nie została poddana ostrej grze sił rynkowych.

Dlatego też, z uwagi na pogarszającą się sytuację finansową gospodarki leśnej oraz wzrost konkurencji na rynku surowca drzewnego i produktów drewnopochodnych, a także neoliberalny nurt rozwoju Unii Europejskiej i wreszcie wzrost znaczenia pozaprodukcyjnych funkcji lasu, zostały podjęte w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku, przez rządy wielu krajów naszego kontynentu, mniej lub bardziej radykalne reformy zarządzania lasami państwowymi [Klocek 2002]. Odwołują się one do instrumentów rynkowych i zmierzają w kierunku poprawy warunków finansowych przez racjonalizację kosztów, lepsze rozpoznanie swoich szans na rynkach drzewnych oraz traktowanie zysku jako ważnego kryterium przy podejmowaniu decyzji [Krott, Sohns 1999]. Jednak nie kończy to procesu reform w gospodarstwie leśnym, a wręcz odwrotnie – zdaniem wielu specjalistów – zmiany w przyszłości następować będą szybciej niż dotychczas [Klocek za Kwasnitschka, Wangler 2002].

Literatura

- Bar L. 1994. Publiczna subsydiarna działalność w gospodarce rynkowej. Państwo i Prawo 6: 13-21.
 Błaug M. 1994. Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne. PWN, Warszawa.
 Borchers J. 1996. Privatisierung staatlicher Forstbetriebe. J.D. Sauerländers Verlag, Frankfurt am Main.
 Buraczewski A, Fałdowski M. 1999. Podstawy rachunkowości i gospodarki finansowej w Lasach Państwowych. Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu.
 Cielecki M., Gregorowicz J. 1958. Powinien powstać fundusz zagospodarowania lasu. Las Polski 8: 3-5.
 Duffner W. 1993. Forstwirtschaft als Managementaufgabe. Österreichische Forstzeitung 11: 17-20.
 Duffner W. 1994. Zukunftsweisende Betriebs- und Organisationsformen im Grossprivatwald. In: „Rationalisierungsmöglichkeiten im Forstbetrieb”. Berichte und Studien der Hanns-Seidel-Stiftung e. V., Band 67, Reihe Agrarpolitik Band 6, München.
 Fajferek A. [red.]. 1999. Polityka ekonomiczna. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
 Gregorowicz J. 1971. Kierunki reform gospodarki finansowej przedsiębiorstw lasów państwowych. Sylwan 10: 51-58.

¹ Fundusz leśny funkcjonuje w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe już praktycznie od ponad 30 lat, a w obecnej formie powołany został na mocy ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. Nr 101, poz 444 z późn. zm.). Fundusz leśny, jako wewnętrzny fundusz celowy Lasów Państwowych, określa wielkość wyodrębnionych środków pieniężnych przeznaczonych na ściśle określone ustawą cele, umożliwiając w ten sposób realizację ważnych z ogólnospołecznego punktu widzenia zadań gospodarki leśnej, niezależnie od bieżącej sytuacji finansowej poszczególnych jednostek.

- Huss J. 1990. Die Entwicklung des Dauerwaldgedankes bis zum Dritten Reich. *Forst und Holz* 7: 163-171.
- Izdebski H. 1997. *Historia administracji*. Liber, Warszawa.
- Kissling-Näf J. 1999. Grosser Wert oder wenig Geld? Über die Honorierung von Waldleistungen. *Schweiz. Zeitschrift f. Forstwesen* 2: 41-48.
- Klocek A., Rutkowski B. 1986. *Optymalizacja regulacji użytkowania rębnego drzewostanów*. PWRiL, Warszawa.
- Klocek A., Jarosz K. 1990. Zalety i wady funduszu leśnego. *Las Polski* 8: 2-5.
- Klocek A. 1995. Zarządzanie wielofunkcyjnym gospodarstwem leśnym. *Prace IBL. Ser. A*. 789: 131-156.
- Klocek A., Płotkowski L. 1997. Las i jego funkcje jako dobro publiczne. *Kongres Leśników Polskich*, 24-26 kwiecień 1997. *Materiały i dokumenty, tom II, część II*.
- Klocek A. 1998. Pozaprodukcyjne funkcje lasu – dobra publiczne gospodarki leśnej. *Sylvan* 11: 5-20.
- Klocek A. 1999. Czy opłaca się prywatyzować? *Las Polski* 7: 4-7.
- Klocek A. 2000. Rentowność gospodarstwa leśnego a formy własności leśnej. *Sylvan* 5: 5-21.
- Klocek A. 2001. Problemy zarządzania wielofunkcyjnym gospodarstwem leśnym. *Prace IBL. Ser. A*. 924: 23-45.
- Klocek A. 2002. Gospodarka leśna a wolny rynek – nieustające wyzwania. *Materiały z Sesji Naukowej PTL, pt.: „Rola leśnictwa w ekorozwoju regionalnym”*. Orzechowo k. Ustki.
- Klocek A. 2003a. *Ekonomiczne aspekty leśnictwa w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*. *Sylvan* 1: 1-11.
- Klocek A. 2003b. Omówienie podręcznika prof. dr. hab. Gerharda Oestena i prof. dr. hab. Axela Roedera, pt. *Zarządzanie gospodarstwem leśnym (Management von Forstbetrieben) tom I*. *Sylvan* 7: 75-91.
- Kosikowski C. 2002. *Polskie publiczne prawo gospodarcze*. Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa.
- Krott M., Sohns V. 1999. Programm und Wirklichkeit der Reformen im Staatswald. *Forstarchiv* 70: 177-182.
- Krott M. 1998. Forstkompetenz in der Waldpolitik von morgen. *Forst und Holz* 16: 491-494.
- Lackner Ch. 1997a. Sozioökonomische Nachhaltigkeit ist gefährdet. *Österreichische Forstzeitung* 11: 21-23.
- Lackner Ch. 1997b. Vafor- Neue schweizerische Wege zur Vermarktung. *Österreichische Forstzeitung* 11: 20.
- Marszałek T. 1987. *Ekonomiczne problemy gospodarki leśnej*. Wydawnictwo SGGW-AR w Warszawie.
- Metenko J. 1999. ... A ešte na tému- reorganizácia štátnych lesov. *Les* 9: 11.
- Morat J. 1997. Konsequenzen für den Arbeitsmarkt der Forstwirte. *AFZ/DerWald* 26: 1402-1405.
- Ott W. 1987. Die Ertragslage der Forstwirtschaft. *AFZ* 16-17: 399-403.
- Ott M. 1996. *Das Forstliche Nachhaltigkeitsprinzip- Wurzeln und Entwicklung*. In: *Nachhaltigkeit der Landnutzung*. Deutscher Landwirtschaftsverlag, Berlin.
- Petrasova V., Gecovic M. 1995. Rentove vzťahy a ich vplyv na organizacne struktury. *Lesnický Casopis* 1: 31-37.
- Ripken H. 2000. Die Entwicklung der Personalkosten und des Personalabbaus in den deutschen Landesforstverwaltungen. *Forst und Holz* 20: 643-647.
- Schmithüsen F., Schmithäuser A. 1998. Verbreitung der Ertragsbasis als Voraussetzung für die Finanzierung einer multifunktionalen Leistungserstellung der Forstbetriebe öffentlicher Waldeigentümer in der Schweiz. *Centralblatt für das gesamte Forstwesen* 2/3: 99-122.
- Smykała J. 1992. X Światowy Kongres Leśny. *Sylvan* 8: 83-90.
- Sochacka-Krysiak H. 1997. *Finanse publiczne*. Poltext, Warszawa.
- Szysko L. [red.]. 2000. *Finanse przedsiębiorstw*. PWE, Warszawa.
- Tutka J. 1996. Podpora leśnictwa z veřejných zdrojov. *Zprávy Lesnického Výzkumu* 2: 50-55.
- Zaleski J. 2002. Dodatkowe źródła przychodów warunkiem realizacji zadań wielofunkcyjnej gospodarki leśnej. *Materiały szkoleniowe SITLiD, pt.: „Dodatkowe źródła przychodów w Lasach Państwowych”* 19-21 listopada 2002 r., Janów Lubelski.

SUMMARY

Forestry in Economic Context – Historical Outline and Present State

The fear of lack of timber, due to increasing demands of developing industry, communication and towns, caused the establishment of forest holding in Europe (the 17th century). Thus the first rules of management concerned only productive functions of forests, and the productivity of forest resources was the main criterion of forestry's efficiency.

The important changes took place in the beginning of the 19th century. The liberal rules of Smith's economy, including economic freedom, were introduced into forestry. They caused the shift in the importance of productive and economic functions of forest. The forest owner's rights to maximize the economic yield had to be fulfilled, so the idea about constant flow of timber goods was replaced with the concept of maximizing the income from forest holding.

From the middle of the 19th century, the doctrine of maximal forest income was criticized, so its implementation was limited. Introducing rules of market economy into forest holding and unrestricted property rights of forest owners resulted negatively also in forestry.

The interest in public goods increased at the turn of the 20th century, which influenced on realization of non- productive functions of forest. New direction in neoliberal economy, called the economy of welfare, enabled realization of non- productive functions of forest. However social demand for multifunctional forestry became stronger in the third decade of the 20th century.

Constant evolution from one- function into multifunctional forest holding, with alternative utilization of forest and forest products, caused broadening the range of forest functions. There were no additional finances to support those functions. The only source of income came still from timber sales. As a result, in some countries, forestry was placed on the 'red economic list' and forest management has been unprofitable for many decades. This situation is observed in almost all European countries and requires more or less significant reforms of forest management organization and economy.

Poor economic condition of forest holding, increasing concurrence on wood and wooden products market, neoliberal direction of EU's policy and rise in importance of non- productive forest functions- all those factors forced the governments of many countries to introduce more or less radical reforms of management in state forests. The reforms are based on market instruments and lead to improvement of financial condition by: careful costs calculations, better evaluation of the changes on timber market, and taking into account risk as an important factor in decision making. The reorganization in forest holding is not stopped now. Many specialists think that the process will be continued and the changes will come even more rapidly than ever.